

LIDOVÝ KROJ - ZDROJ INSPIRACE

OLDŘIŠKA KOLAŘÍKOVÁ

Bakalářská práce
2005

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta multimediálních komunikací

ABSTRAKT

Práce obsahuje přehled typů české a moravské folklórní obuvi. Je zde popsán jejich vývoj, různé formy, u některých druhů způsob výroby. U všech typů obuvi jsou také vypsány lokality výskytu a jejich lokální názvy.

V praktické části prezentuji čtyři modely dámské společenské obuvi, které jsou inspirovány folklórní obuví, konkrétně valašskými papučkami střevícového typu a chodskými bůtkami.

The work should be an overview of the types of czech and moravian folkloric footwear. It describes their evolution, different forms, the way of creation by some types. For each type of footwear there is a locality of occurrence and its local name given.

In the Practical part I present four models of court shoes inspired by folkloric footwear, specifically by Valachian slipper-form felt shoes and Chodian shoes.

Poděkování

Za odborné vedení, cenné rady a připomínky bych ráda poděkovala především vedoucí teoretické části své bakalářské práce paní Mgr. Miroslavě Štýbrové, také pracovním Slováckého Muzea, zejména paní PhDr. Ludmile Tarcalové, vedoucí Muzea Luhačovského Zálesí paní PhDr. Blance Petrákové a panu Josefu Janulíkovi, obuvníkovi z Josefova.

Za umožnění realizace praktické části děkuji firmě Albex s. s r. o.

Prohlašuji, že jsem na celé bakalářské práci pracovala samostatně a použitou literaturu jsem citovala.

Ve Zlíně.....

.....

Podpis diplomanta

OBSAH

OBSAH	5
ÚVOD.....	6
I. TEORETICKÁ ČÁST	8
1 LIDOVÁ OBUV	9
2 KRPEC.....	10
2.1 DOMÁCÍ ČINĚNÍ USNÍ.....	11
2.2 VÝROBA KRPCŮ.....	11
3 KOPYCE A PAPUČE.....	13
4 DŘEVÁKY.....	14
4.1 MATERIÁL.....	15
4.2 VÝROBA	15
5 POLODŘEVÁKY	17
6 STŘEVÍCE.....	18
7 OBUV HOLEŇOVÁ	19
7.1 ÚKLADOVÉ HOLÍNKY – JOJKY	19
7.2 SEKAVICE – KRAJOVICE.....	20
7.3 SHRNOVAČKY.....	20
7.3.1 Výroba.....	21
7.4 OBUV S TVRDOU HOLENÍ	22
8 BOTKY.....	24
9 PUNČOCHY	25
II. PRAKTICKÁ ČÁST	26
1 PRVNÍ A DRUHÝ MODEL.....	28
2 TŘETÍ A ČTVRTÝ MODEL.....	29
ZÁVĚR.....	30
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	31
SEZNAM PŘÍLOH.....	34

ÚVOD

Nedávno jsem v tisku narazila na výsledky průzkumu, z nichž vyplývá, že nejvíce patriotů v České republice je na jižní Moravě. Žádné nečekané zjištění, aspoň pro nás, místní. Vždyť ten, kdo se narodil a žije na Slovácku, ať chce nebo ne, se odmalička dotýká vlastních kořenů v podobě folklóru. Žádná slavnost, církevní ani světská, se neobejde bez vystoupení tanečních souborů (od těch nejmenších z „hopsakroužků“ až po profesionální soubory) či aspoň bez krojované mládeže.

Ještě dnes oblékají ženy na vesnici i ve všední den aspoň *fěrtúšek* a *jupku*, v zimě se halí do *vlňáků*, velkých vlněných šátků či spíše dek. Dnes moderní nošení kojenců v šátku na těle jsme si také užili, když nám rostly zoubky a babička s námi obíhala dvorek. Na to si ale nevzpomínám. Pamatuji však na tklivé písně, jež jsme dojatě poslouchaly se sestrami pod babiččiným stolem a na naše tance při melodiích linoucích se z místního rozhlasu.

Hlavně však vzpomínám na to, jak mě babička oblékala do svátečního kroje. Povedlo se jí to až v mých patnácti letech. Do té doby jsem se zarputile a úspěšně bránila. Ale pak, když se měla u nás v Dolním Němčí konat primiční mše místního rodáka, nebylo úniku. Babky zešlely. Začaly hromadně vyspravovat staré a pořizovat nové kroje pro svá vnoučata. Pro naši babičku to byla poměrně nákladná záležitost. Měla čtyři vnučky a s bídou tak jeden a půl kroje. Každou novou součást nám hrdě ukazovala, naškrobené krajkové límce rukávů měla týdný zatížené cihlami a pytlíky s cukrem „*aby dobře držaly*“. Žádná z nás by jí nedokázala zkazit tu radost. Přišel den D. Bylo horké červencové ráno a babička, aby to zvládla, si přizvala k ruce dvě sousedky. Tetky byly ve svém živlu, omládlý aspoň o deset let.

Nejdříve nám upravily vlasy – spleťly je do *lelíku* a upevnilý nám věnečky. Celou dobu nás komandovaly: „*Děvčice, dajte si pančochy, obujte boty, lebo potom už sa neohnete. Ruky hore, obléct rubáč¹. Fčil spodnice, ty sa mosijú pořádně utáhnút, aby nezjžd'aly,*“ a babička utáhla opravdu „*fest přes koleno,*“ – „*co sa krutíš! Podaj šorec a fěrtúšek,*“ (také pevně utáhnout). Ze předu *fěrtúšku* přijdou mašle bohatě vyšívané flitry a hedvábím. Na rukávce se předem navleče kordulka a obojí se pak obléká společně, aby se nezničily krajky a vrpení rukávů. A hotovo.

¹ Spodní sukně, k níž je nahoře přišito tzv. oplíčko.

Právě kladný vztah k folklóru mě přivedl na myšlenku hlouběji se zabývat otázkou lidové obuvi. Zjistila jsem, že tomuto tématu není v odborných publikacích věnována zasloužená pozornost, a proto jsem se rozhodla je zpracovat ve své bakalářské práci.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 LIDOVÁ OBUV

Typů lidových krojů je mnohem větší množství než typů lidové obuvi. U oděvu i obuvi je patrná závislost na sociálních, klimatických, hospodářských a výrobních podmínkách, na dostupnosti materiálu a mnoha jiných faktorech.

Ke změnám ale docházelo spíše v tradičním obouvání než v odívání. Výroba obuvi byla zadávána řemeslníkům, kteří prováděli výrobu i pro městské obyvatelstvo. Proto docházelo ke změnám v závislosti na módě a postupujících technologiích. Oděvy si často vesničané vyráběli sami podle tradičních vzorů.

Užívání tradičních krojů je doloženo asi od poloviny 18. stol. K jejich markantnější proměně došlo až koncem 19. nebo počátkem 20. stol. V této době však už na většině území České republiky kroje zanikly a tam, kde zůstaly, jsou často doplňovány levnější a snadněji dostupnou továrně vyráběnou obuví.

Základní typy lidové obuvi jsou:

Krpce	nejstarší, původ v době bronzové
Dřeváky	doloženy kolem 1. stol. n. l.
Holínky	období baroka
Střevíce	období baroka
Papuče	19. stol.
Šněrovací botky	konec 19. stol.

Tyto základní typy se liší provedením, použitím materiálu a zdobením podle místa původu.

Regionální členění a místní odlišnosti jsou dále podrobněji popsány podle jednotlivých typů.

2 KRPCE

Krpce (viz obr. 2) jsou nejstarší a nejjednodušší formou lidové obuvi. Nejsou obuví šitou, jejich základ tvoří vlastně kousek usně, která zesponu obaluje nohu, je stažena do záhybů a připevněna řemínky ke kotníku. U většiny stříhů bývaly obě boty identické, rozlišení na pravou a levou se dosáhlo teprve nošením.

Tento typ obuvi je rozšířen prakticky po celém světě – mokašiny u Indiánů, wula v severní Číně, v Africe, v Evropě po celém území Karpat – Česká republika, Slovensko, Ukrajina, Rusko, Rumunsko, Bulharsko, Polsko, Albánie, Kavkaz, Apeninský poloostrov, Řecko. V těchto oblastech byly podobné sociální, klimatické, hospodářské a výrobní podmínky, což je důvodem tak obrovského rozšíření této obuvi, zhotovované vázáním pomocí řemínků z jednoho kusu kůže.

Krpce se ve zpracování materiálu, užití formy a dekoru až do 20. stol. prakticky nevyvíjely, jsou jedním z nejpůvodnějších prvků lidového odívání. Jejich vznik je kladen do doby bronzové. Užívání Slovany je archeologickými nálezy doloženo už v 8.–9. stol. Pravděpodobně je Slované nosili už při příchodu do Karpat a za Karpaty. Také jejich název má prastarý původ v praslovanském slově *кърпа*, což znamená kousek kůže či tkaniny.

Zpočátku byly výrobky velmi jednoduché a nedokonalé. S rozvojem výrobních postupů a s tím, jak byly na výrobky kladeny vyšší požadavky, se technická stránka výroby zdokonalila. Zejména bylo třeba materiál dobře připevnit a zajistit dokonalejší přiléhání k noze a současně zabránit posouvání a padání obuvi, aby nedocházelo k odřeninám a otlakům. Z důvodu nedostatku materiálu se začal u vázané obuvi používat obdélníkový stříh. Přes úspornost a jednoduchost byly krpce obuvi dokonale umožňující prokrvení nohy a respektující její růst a tvar, nebránící volnému proudění vzduchu a dobrému odvíjení nohy při chůzi. Také díky těmto vlastnostem se krpce v některých oblastech udržely až do poloviny 20. stol. U nás se jako součást lidového kroje dochovaly v horní části východní Moravy a Slezska, zejména na Valašsku a Hornácku.

V technologickém postupu od zpracování materiálu až po samotnou výrobu jsou dodnes zachovány některé archaické prvky.

2.1 Domácí činění usní

Nejběžnějším materiálem převážně používaným pro výrobu krpců byla vepřovice, vždy snadno dostupná, dále hovězina, hlavně její zbytky, např. čelka (kůže z hlav hovězího dobytka), méně pak teletina, kozina a ovčina.

Po stažení se kůže loužila, aby došlo k uvolnění chlupu. Způsob loužení se lišil podle lokality a dostupnosti materiálu. Používal se popel z dřevěného uhlí, vápno, zahnutí v jámě s močí, zapaření čerstvých kůží v hromádách apod. Poté se kůže ostrým předmětem – nožem či pořízem – odchlupila, odstranily se zbytky blan, svaloviny, pokožky a podkožního vaziva. Propíráním v potoce se vzniklá holina odvápnila.

V některých oblastech se činilo jirchářským způsobem bez loužení, kůže se pouze oškrabala koželužskou kosou, na několik dní se naložila do soli a kamence, pak se osušila, znovu zvlhčila a poté sušila nad žhavým uhlím.

Následovalo činění tříslem, nasekanou smrkovou či dubovou kůrou, duběnkami, někdy také pomocí vodou rozředěného slepičího trusu. Pro docílení červené barvy se přidávalo olšové dřevo. Potom se kůže důkladně proprala, sušila a dle potřeby mazala olejem či lojem.

2.2 Výroba krpců

Krpce se vyráběly z vlhké usně ihned po dokončení činění, jinak bylo nutno useň znovu navlažit. Potřebný kus materiálu se odřízl podle tzv. krpcovky² ostrým špičatým nožem. Ze dvou kusů vykrojené usně, potřebných pro výrobu jednoho páru krpců, se současně odřízly po okraji dva proužky – řemínky. Dlátovitým nožem se prorazily otvory pro protažení řemínku. Počet a umístění těchto otvorů se lišil podle lokality a sloužil k dosažení požadovaného tvaru.(nástroje viz obr. 2h, i, j, k)

Krpce mohou mít v přední části zvané *nos* šev umístěný symetricky uprostřed či asymetricky směrem k palci. Valašské krpce mají po stranách poutka na protažení řemínku, která se nazývají putlinky a pata je u nich uzavřená. Naopak na Hornácku bývá pata otevřená.

² Deska z měkkého dřeva zpravidla o rozměrech 35x20x2 cm, na níž je od konce vyznačena míra pro ženy cca 30 cm a míry pro děti, které se s růstem mění.

Podle lokality se liší také ornamentální výzdoba. Používala se různá razidla, jimiž se ornament vyrážel do vlhké usně. V Beskydách byly krpce podráženy cvočky, které měly protiskluzný efekt. Krpce se upevňují k noze řemínky³ nebo silnou šňůrou z kozích chlupů⁴, koudele⁵ či vlny⁶. [1, 2, 23, 24, 40]

³ Lokální názvy: ovlaky, naovlaky, notkončí, nákončí.

⁴ Na Hřavě.

⁵ Na Horňácku.

⁶ Na Rusavě a Kopanicích.

3 KOPYCE A PAPUČE

Kopyce jsou houněné nebo pletené vložky, používané do krpců v chladném období.

Byly jako vlněné punčochy nebo samostatná obuv používány u nás již ve 12. stol. Rozšířeny byly zejména v Karpatech, stejně jako krpce, do nichž se obvykle obouvaly. Protože tkaní je daleko starší způsob výroby než pletení, také houněné kopyce jsou typologicky starší⁷.

Mohou být různého stříhu. Někdy je holeň s nártem vyrobena z jediného kusu, k němuž se připojuje podešev či stélka, *capuška* a *cvikel*⁸ (viz obr. 4a), např. v Horní Lomné a v Morávce je stříh rozdělen na nárt z bílého sukna a holeň z černého, hnědého či bílého sukna. Dále může být ze sukna ušita pouze spodní část kopyc, k níž se doplétá holeň. Jindy byly kopyce celé pletené. Po upletení se obvykle plstily za použití teplé mýdlové vody na dřevěné valše. Všechny typy mohly být zdobeny výšivkou nebo aplikací z kousků sukna. U pletených kopyc (viz obr. 4i) se jako dekorace užívalo vyplétání vzoru v odlišné barvě.

V 19. stol. se začaly kopyce opatřovat usňovou nebo plstěnou podešví, často se používalo zpevnění uzlíky ze silné dratve. Tím se z nich stala samostatná obuv – papuče. (viz obr. 4e)

Jednou z forem papučí byly nízké papučky⁹, které měly charakter plstěného střevíce (viz obr. 5c). Byly rozšířeny po celém Valašsku až po Hanou. Stříh a zdobení zde byly barokního typu, lemovány byly barevným motouzem či stuhou a byly bohatě vyšívány. Zejména překlopené jazyky měly pestrou výzdobu, užívala se výšivka i flitry, korálky a zbytky barevného sukna.

Výrobou papučí prosluly především Valašské Klobouky. Zpočátku se papuče šily doma, později se začaly vyrábět také průmyslově. Při tovární výrobě jsou vedle tradiční plstěné podešve opatřovány také podešví styroporovou. Ještě dnes jsou kromě továrních výrobků na trhu také výrobky z několika domácích papučářských dílen zhotovované tradičními postupy. [4, 11, 12, 27, 32]

⁷ Tkaní kolem roku 1000 p.n.l., pletení 7.stol p.l.n, ale v Evropě rozšířeno až v 16.stol, plst 1.stol.n.l.

⁸ vsázka sloužící ke zpevnění uzávěru této obuvi, může být zdobená

⁹ Lokální názvy: střívjata, komončuchy, komótky.

4 DŘEVÁKY

Jsou dalším typem velmi staré lidové obuvi. Nejstarší doložený výskyt je již z 1. stol. n. l. V průběhu dvou tisíciletí jejich používání došlo k obrovskému rozšíření. Jako součást starého evropského všedního oděvu se udržely po celé období feudalizmu. Vždy náležely k oděvu nižších vrstev, např. sedláků či mnichů.

Byly rozšířeny na těchto územích: Skandinávie, Severní Německo, Porýní, Holandsko, ostrovy v Baltském moři, Estonsko, Litva, Polsko, Rusko, Baskicko, Vlámsko, Francie, Itálie, Slovinsko, Chorvatsko; u nás pak zejména v Jižních Čechách, na Českomoravské vrchovině a na Severní Moravě¹⁰.

V Čechách se dřeváky¹¹ rozšířily již v 16. stol., ale nikdy se nestaly součástí svátečního kroje. Pro svoje vlastnosti byly používány zejména pro práci v lese či v zemědělství. Tato obuv chrání nohu před blátem, vodou a chladem, ale je příliš tvrdá a těžkopádná. (viz obr. 1f) Už v 18. a 19. stol. je nosili jen chudí – stala se vnějším třídním rozlišovacím znakem.

Koncem 19. a začátkem 20. stol. se v Čechách od jejich používání upouští, proto zde dřevácnictví neboli dřevěnkářství upadá. Většina dřeváků byla dovážena z německé strany Šumavy.

Přesto se i na české straně Šumavy několik dřevěnkářů udrželo a vzniklo zde také několik malých řemeslných dílen, většinou o dvou až třech zaměstnancích. Dodávky z těchto oblastí se počítaly na vagóny[3].

V období mezi válkami na většině našeho území dřeváky vymizely. Obouvali je povětšinou Němci ke svému kroji. Za 2. světové války se začaly opět hojněji vyrábět z důvodu nedostatku usňové a pryžové obuvi.¹²

Ještě po r. 1954 objevil etnograf Ludvík Baran při výzkumu několik dřevěnkářů na Prachaticku.

Postup výroby byl všude prakticky stejný, pouze s nepatrnými odchylkami. Dřeváky byly vyráběny na zakázku nebo do zásoby. K tomu se používaly speciální nástroje¹³ na dlouhých násadách, neboť tato práce byla velmi namáhavá.

¹⁰ Jižní Čechy: okres Prachatice, Sušice, Krumlov; Českomoravská vrchovina: Humpolecko, Pelhřimovsko, Želovice, Ledec nad Sázavou, Žďársko, Nové město na Moravě; okolí Blatné, Prácheňsko, Klatovsko, Písecko, Příbramsko, Třeboň, Budějovice atd.

¹¹ Lokální názvy: říbata, holubi, hloubata, holoubata, kleňáky, dřevěnky, kudláky, nejšle, blbouni.

4.1 Materiál

V Čechách se na výrobu dřeváků používalo hlavně borové dřevo, popř. olšové, topolové, dále vrbové, jež má výborné vlastnosti, je houževnaté a odolnější, ale práce s ním je namáhavější. Někdy se používalo také měkčí bukové dřevo, nebo se bukové špalíky zakopaly a nechaly změkhnout. Délka špalíku měla být o 5 cm větší než vnitřní prostor hotového dřeváku.

4.2 Výroba

Ludvík Baran popisuje výrobu dřeváků takto: „*Vybrané dřevo musí být dobře štěpné, ne příliš tvrdé a bez suků. Nařezané špalíky mohou zůstat nezpracované dosti dlouho, avšak přeschnou-li, nedá se z nich pracovat. Nejlépe se štípe svěží dřevo. Sekerou, palicí a klínky rozštípné se odřezaný špalík podle objemu na 3–4 díly. Potom se na rozštípnutém kusu vyseká sekerou hrubý tvar dřeváku. Oseká se zhruba zaoblení, forma nártu i ‚vopatek‘, dále se vypracuje ‚špic‘. Potom se hrubý dřevák upoutá do truhliku řezací stoličky a opracuje se pořizem jemněji tvar, nebo zezem se navrtají do ‚nartu‘ dvě díry. Zahnutým půlkulatým dlátem a dřevěnou paličkou se vyrazí vnitřek do špice a zhruba upraví otvor pro prsty. Potom se vysekne tímž dlátem opatek, upraví se zhruba místo pro patu. Kroužkovou skobličkou se pak vytrhává zbytečné dřevo ze špice a zahnutým nožem ‚šnycarem‘ se definitivně vyřízne ‚nart‘ (nárt) na čisto. ‚Prstovníkem‘, ‚prstákem‘ se vyřízne a vyčistí prostor pro prsty a tímž nožem se upraví načisto hořejšek. Zahnutým nožem se dokončí spodní plocha pro prsty. Potom se ‚patákem‘, hákovitě zahnutým nožem, vypracuje opatek. Celý dřevák se dočistí a nakonec se natáhne přes nárt ‚obroučka‘ nebo drát, aby se dřevák přesušením nebo nárazem nerozštípl, neroztrhl.“ [3]*

Bylo důležité, aby noha ve dřeváku ležela celou ploskou, prstní část musela být dostatečně klenutá, aby neotlačovala prsty, nárt však měl doléhat, aby dřevák nepadal. Spodní část se nesměla houpát.

Po vyřezání bylo nutné dřeváky dobře vysušit. To se provádělo na kamnech, v kamenných pískách nebo v komínech černých kuchyní. Při sušení v komíně získaly charakteristickou tmavou barvu.

¹² Firma Bat'a používala dřevěné podešve při běžné tovární výrobě.

¹³ Nebozez, dláto, skobička, paták, prsták, nůž, sekera, sekera břichačka, kroužek, klíny atd.

Tato tvrdá obuv se někdy z vnitřní části nártu pro lepší pohodlí vylepovala měkkou kožešinkou, a to zejména dětem.

Dekor českých dřeváků byl prostý, geometrické či florální motivy, zdobící hlavně nárt, byly poměrně chudé, prováděné řezem nebo vypalováním. Na Šumavě nosili Němci pomalované dřeváky ke svátečnímu kroji.

Do dřeváků se nosily vlněné či bavlněné punčochy i v několika vrstvách, na chodidlech byly podšívány silnějším sukrem nebo plstí.

Dřeváky se používaly až do úplného prodření. Nejdříve se rozdíraly zespodu pod palcem.

5 POLODŘEVÁKY

Mají dřevěný spodek a nárt z kůže, silného plátna nebo lýčeného pletiva.(viz obr. 1e)
V některých lokalitách, zejména na Šumavě, se tomuto nártu říkalo *kapsa*.

Polodřeváky¹⁴ byly používány v zemědělství v Čechách a na Moravě. Na Severní Moravě se do nich nosily kopyce, později podšité punčochy. Na Ostravsku je nosili především havíři.

Vyráběly se z olšového nebo vrbového dřeva. Vyřezala se spodní část, poté se do ní vydlabal prostor pro chodidlo. Vykrojil se kožený nárt, jenž se na okraji přehýbal. Pod přehyb se vkládal jako výztuž proužek usně. Nárt se přibíjel hřebíky s plochou hlavičkou nebo skobičkami ze železného drátu. Nakonec se polodřeváky napínaly na zvláštní kopyta, která se roztahovala klíny. [3]

Tento typ obuvi je pro snadné nazouvání hojně používán dodnes.

¹⁴ Lokální názvy: poddělávky, cukle, cotkitle, pantofle, nejšle, nejšláky, nejšlata, mejšle, mejšláky, mejšlata.

6 STŘEVÍCE

Střevíce (viz obr. 1a, b, 5a, b) byly jako lidová obuv rozšířeny po celých Čechách a částečně na Moravě. Nacházíme na nich mnohé barokní prvky, což opět dokládá značnou konzervativnost vesnického obyvatelstva. Těmito prvky jsou například dlouhé překlopené jazyky¹⁵.

Zadní dílce střevíců vybíhají obvykle v ouška¹⁶, jež se na nártu svazují, šněrují nebo provlékají sponou. Na Hané se sponou provlékají oba konce, což bylo obvyklé již v 17. stol. Obvyklejší je upevnění spony na vnější dílec a provlékání pouze jednoho delšího konce.

Je na nich také patrný vliv rokoka, a to především na červených podpatcích¹⁷ posunutých hluboko pod patu. Svatební střevičky (viz obr.1d) byly vyšívány zlatem, stříbrem či barevným hedvábím. V době empíru se na mnoha místech vyráběly nízké vykrojené střevičky bez podpatku.

Muži nosili především černé střevíce uzavírané sponou či šněrovadlem.

Ženská obuv byla daleko zdobenější, vyráběná i v jiných barvách nebo barevně zdobená. Na zdobení byly uplatňovány např. tyto techniky: výšivka, barevné lemování, stuhy, perforace a průřezy podložené materiálem v kontrastní barvě či proplétané proužky barevné usně. [16, 28, 30]

V domažlickém Muzeu Chodska je uložen rukopis, v němž dcera a manželka ševcovského mistra Pugnara podrobně popisují výrobu chodských střevíců podle toho, jak si ji zapamatovaly (viz přílohu 1).

¹⁵ Chodsko, Brněnsko, Haná, Rožnovsko.

¹⁶ V období baroka byla tímto způsobem kompenzována neznalost derbového střihu.

¹⁷ Olomoucko.

7 OBUV HOLEŇOVÁ

Holeňová obuv byla rozšířena po celém území Čech i Moravy, zejména v rovinatých a nížinných oblastech. Do bahnitého a prašného terénu byla vhodnější než např. krpce či papuče, užívané v hornatých oblastech.

V některých oblastech ji nosili výhradně muži, jinde, hlavně na Slovácku, také ženy.

Byla to charakteristická selská obuv vyráběná ševci, proto u ní docházelo k vývoji formy.

V 17. stol. se nosily boty s širokou holení¹⁸. Na Hlinecku se tento typ uchoval v podobě měkkých shrnovaček (viz obr.1g); horní část holeně z teletiny se přehýbá pod kolenem do manžety¹⁹. Obecně byla používána černá obuv s měkkou holení.

Koncem 18. stol. byly tyto boty nahrazeny obuví s tvrdou holení, která byla doménou mužů²⁰. Na tuto holeň se také při tanci bubnuje²¹.

U žen byla v oblibě většinou obuv měkkčí, často různě vrapená, která byla na Slovácku v druhé polovině 19. stol. či počátkem 20. stol. nahrazena vysokými derbovými botkami.

Ve 30. letech 20. stol. mladé dívky nechávaly svým „*botám dát vrz*“²².

Pro práci se nosila obuv opotřeбенá, často s uříznutými holeněmi.

7.1 Úkladové holínky – jojky

Tuto obuv s měkkou holení, sahající pod koleno, nosili muži i ženy v chudých oblastech, a to i ke svátečnímu kroji, od 18. stol. ji nosili staří lidé, jinak se užívala pouze pro práci.

Svršek se skládal z předního a zadního dílu. Ty byly po stranách sešity. U kotníků se vytvořily faldy, u mužských bot hrubší, u ženských pak nabírané v jemnější a pravidelné sklady.

¹⁸ Tento typ obuvi byl obvyklý u panstva, byl pouze přízpůsoben selské potřebě.

¹⁹ Obuv s přehýbanou manžetou sloužila k obutí vojákům v Třicetileté válce. Později, v období baroka, se přesunula i do salónů. Manžety byly vykládány krajkami, vyšívány perlami a jinak honosně zdobený.

²⁰ Jde o vliv vojenské obuvi z období vlády Josefa II.

²¹ Tento tanec zvaný verbuňk je specifický pro Slovácko a letos byl nominován na zařazení do seznamu UNESCO jako „Mistrovské dílo ústního a nemateriálního dědictví lidstva“.

²² Aby boty vydávaly při chůzi požadovaný zvuk, vkládal se v prstní části mezi podešev a stélku kousek nemaštěné usně.

Svršek byl přišit k podešvi shora z vnější strany, tvořil záhyb – úklad. Obuv byla bez podpatku, mírného zvýšení paty bylo dosaženo vložением dvou až tří vrstev spodkové usně mezi podešev a stélku.

Jojky byly neforemné, v prstní části zakulacené, zdobením byla pouze žlutá dratev, kterou se přišíval svršek k podešvi. Ke svátečnímu kroji se nosily málo – např. na Kopanicích a Bojkovsku. [19]

7.2 Sekavice – krajovice

Tuto obuv nosili mladí muži.

Střih i výroba byly prakticky stejné jako u jojek, ale místo podpatku zde byla železná podkůvka, vysoká „na dva chlapské prsty“²³. K muzice si do této podkůvky chlapci připevňovaly *cingače*. Byl to železný hřebík se širokou hlavičkou, opatřený závitem. Na něj se navlékly 3–4 malé plíšky s dírkou, které o sebe při chůzi či tanci cinkaly. *Cingač* byl umístěn uvnitř podkůvky v tzv. *kapličce*, byl přišroubovaný zezadu matkou. Železnými sekavicemi chlapci při tanci o sebe luskali. Ke svátečnímu kroji byly někdy zdobeny štrápcem sahajícím až k nártu. [19]

Tento typ se dnes pravděpodobně již nevyskytuje.

7.3 Shrnovačky²⁴

Na Podluží, Kyjovsku a Uherskohradištsku je začaly ženy nosit v druhé polovině 19. stol.

Jedná se o holeňovou obuv (viz obr. 3d, e, f, g) sahající pod koleno. Holeň je hustě zřasená do skladů – vrapů. Délka natažené holeně může být až 120 cm. Na Moravě se vrapily ručně až do 30. let 20. stol., kdy mistr Jan Kostka začal vyrábět čižmičky s tvarově stálým vrapem. Tvaroval je na dřevěné formě s pravidelnými zářezy. Např. u svatobořické obuvi je vrap kulatý, jinde je složený z šestiúhelníkových plošek.

Materiálem na vrchové dílce je černé ševro, na podšívku spodní části vepřovice, holeň není podšívkována. Ztužovacími dílci jsou: opatek z třísločiněné hověžiny, tužinka z plátna a boček ze zbytků vrchového materiálu.

²³ Z výkladu pamětníka.

²⁴ Jsou nazývány také vrapené čižmy, vrapovačky, krabovačky, krabenice, shrnovačky, shrňáčky, naběračky, kordovánky atd.

7.3.1 Výroba

Nejdříve obuvník zákazníkovi změří nohu. Podle naměřených hodnot vybere kopyto a šablony – tzv. mustr –, podle kterých vykrojí potřebné dílce.

Vrchové dílce jsou tři: zadní dílec, pata zhotovená z lakové usně a přední vrchový dílec (holeň s nártem).

Přední vrchový dílec se před zpracováním musí vložít, aby byl materiál dostatečně tažný a tvárný. Poté se nárt valchuje na *valchprétu*²⁵. Obuvník jej k *valchprétu* (viz obr. 3a) přichytí pomocí bodců lícem dovnitř. Po uschnutí ho sundá, přiloží k zadnímu dílci a překontroluje šířku holeně. Přebytný materiál zakrojí. Přední dílec vyztuží bočky okosenými do ostra. Zadní dílec ve spodní části okosí do ostra a na záložku přilepí patu a vyztuží ji plátnem. Bodcem vyznačí linie výšivky v patě a nártu a podle nich na šicím stroji vyšije požadovaný vzor barevnými nitěmi. Smontuje vrchové dílce hřbetovým švem dovnitř, připevní podšívku a svršek obrátí na líc. Vlepí opatek, spodní okraj paty ručně sešije několika většími stehy.

Z třísloniněné hověziny vykrojí napínací stélku, připevní na kopyto a její okraj ořeže přesně podle hrany kopyta. Svršek přichytí bodci ke kopytu nejprve ve špičce a patě, aby byl umístěn přesně na střed. Potom ho napínacími kleštěmi napíná střídavě po obou stranách. Když je svršek správně napnutý, uvolní jej mistr v přední části, odklopí vrchovou část a na podšívku nalepí plátěnou tužinku ve třech vrstvách, které jsou velikostně odstupňovány, aby nedocházelo k rýsování hrany tužinky. Vrchový materiál nalepí na tužinku a svršek opět napne.

Napínací záložku kladívkem naklepe a přebytný materiál ořeže. Svršek přišije ke stélce dratví. To provede tak, že svršek se stélkou probodne šněrovacím šídlem, takže nedojde k úplnému propíchnutí stélky a dratev stélkou prochází, ale neproniká skrze ni. Šít se začíná asi v polovině stélky, konce dratve se nezapravují. Napnutý materiál obuvník poklepe

v napínací záložce a rozklepe i ostatní nerovnosti. V přední části se floky²⁶ připevní rám boty. Vyčnívající floky se zabrousí rašplí.

²⁵ Dřevěná deska asi 2 cm silná, opracovaná do tvaru písmene L s vnitřní stranou tvarovanou do oblouku a s vyhlazenými hranami.

²⁶ Dřevěné kolíčky.

Klenek tvoří tři vrstvy spodkové usně okosené do patřičného tvaru.

Usní se vypůdují nerovnosti vzniklé napínací záložkou a rámem, čímž se zabrání propadení podešve. Podešev se vykrojí ze spodkové usně, navlaží a lepidlem a několika floky připevní ke stélce. Dle potřeby se dotvaruje. Naznačí se linie pro zarážení floků a na této linii se pro ně vypíchají bodcem otvory. Ty se kvůli dokonalejšímu připevnění podešve potřou lepidlem a pak se teprve přitloukají floky. Kleštěmi se přilísuje rám k podešvi, dohladí se kostkou a pomocí nože a skla se upraví obvod podešve. Na rámu se razidlem s ostrým rovným koncem – *štuprem* – vytvoří ostré příčné výstupky. Podpatek je tvořen několika vrstvami spodkové usně, které svými rozměry určují jeho výsledný tvar. Tyto vrstvy se postupně připevňují floky a lepidlem. Funkci patníku zde supluje mosazná podkůvka. Nerovnosti na podpatku se srovnají pomocí nože a skla.

Hotový podpatek se nabarví na černo, navoskuje roztaveným voskem a vyleští. Pokud je obuv určena pro lokalitu, v níž je zvykem barvit okraj podešve, vyznačí si obuvník na podešvi linii, podle níž nanese barvu. Mezi svršek a podpatek se připevní mosazný drát a mosaznými hřebíčky se pobije podpatek.

Holeň se důkladně navlaží a vsune se do ní dřevěná forma – tzv. varhánky (viz obr. 3a). Je složena ze tří dílů, středový díl se vsunuje jako poslední. Pro širší holeně lze přidat mezi části formy klínky. Pomocí kostky a prsty se vytvaruje holeň na formu. Nechá se uschnout, forma se vytáhne a wrapy se srovnají kleštěmi. Pro výraznější lesk se použije apretura. [7, 19, 25, 31, 34]

7.4 Obuv s tvrdou holení

Používala se v podstatě na celém území Čech, Moravy, Slovenska a v Maďarsku. K jejímu rozšíření došlo za vlády Josefa II., který „*zpopularizoval ,husarský styl’ jako vrchol pánské elegance v 80. letech 18. stol. Živý styl zábav a nechvalně známý rituál tance odvedenců vyžadoval pevně zhotovené holínky. Tyto byly charakteristické vyztuženou holení, na kterou se při tanci bubnuje.*“ [6]

Měly na holení jeden nebo dva švy, které byly někdy ozdobeny barevnou paspulkou. Horní okraj mohl být rovný, oblý, snížený pod kolenem nebo v přední části srdcovitě vykrojený. Taktéž býval opatřen paspulkou.

Výzdoba holeně výšivkou je poměrně nová záležitost. Mistr Polách z Hrušek u Břeclavi začal holeně vyšívat až po 2. světové válce. Dalším zdobením je barevná růžice a od 30. let 20. stol. se navrácí dlouhý hedvábný střepec, který se dříve nosil u krajovic.

Výrobu těchto holínek jsem měla možnost zhlédnout v dílně obuvnického mistra Josefa Janulíka v Josefově.

Postup výroby se v mnohém shoduje s výrobou výše popsanych shrnovaček.

Nejdříve mistr zákazníkovi vezme míru: změří délku chodidla, obvod prstů, paty a lýtky. Podle zjištěných údajů si připraví mustr a kopyto. Nemá-li k dispozici kopyto správných rozměrů, upraví je pomocí *alcny*²⁷.

Mistr vykrojí podle mustru vrchové dílce, vrchovou holeň a nárt z černé hověziny, pak podšívkové dílce, nárt a patičku z vepřovice a z tříslučiněné hověziny podšívku holeně. Připraví si ztužovací dílce – tužinku, opatek a bočky.

Jestliže je požadována obuv s vyšívanou holení, bodcem si naznačí linie pro výšivku. Nejdříve se holeň vyšije na šicím stroji, poté se smontuje s vrchovým nártem.

Na vrchovou holeň se pečlivě nanese vrstva lepidla a přilepí se na ni podšívka. Mezi podšívkovou a vrchovou holeň je vložena na horním okraji (popř. na zadním švu) barevná paspulka.

Vrchové a podšívkové dílce se sešijí a nakonec se celý svršek v zadní části sešije z rubové strany. Převrátí se na líc, což je poměrně namáhavé vzhledem k tuhosti tříslučiněné podšívky.

Smontovaný svršek se navlékne na formu pro tvarování holeně, tzv. dřeva (viz obr. 3a) a nechá se dobře uschnout. Vysušením na formě holeň ztvrdne a získá pevný tvar. Pak se holeň z formy sundá.

Další pracovní operací je napínání a montáž spodku obuvi. Výrobní postup je stejný jako u shrnovaček.

Holeně z obnošené obuvi lze použít pro výrobu nových holínek. Zbývající opotřebovaná spodní část se dříve používala jako pracovní obuv. [6, 19, 31]

²⁷ Plát usně sloužící k zvětšení obvodu kopyta v nártové či prstní části; může být slepena z několika vrstev, okraje jsou seříznuty do ostrá.

8 BOTKY

Na přelomu 19. a 20. stol. tato obuv na mnoha místech zcela vytlačila čižmičky. Jinde se typologicky starší čižmičky sice zachovaly jako obuv užívaná pro některé rituály²⁸, ale botky (viz obr. 3c) se staly běžnou obuví nošenou ke kroji.

Botky se vyvinuly z brynelek²⁹. Brynelky byly módní v 50. a 60. letech 19. stol. a tuto vyšší kotníčkovou obuv vyrobenou z lesklých textilních materiálů nebo měkkých usní, uzavíranou šněrováním či knoflíčky, nosily městské ženy.

Pro vesnické obyvatelstvo takový lehký a jemný materiál nebyl vhodný, neměl patřičnou pevnost a trvanlivost. Proto si je venkovské ženy nechávaly zhotovovat z hovězí, teletiny nebo ševra.

Jde o obuv nártového střihu s různou výškou holeně, která se uzavírá šněrováním na háčky či kroužky. Je dochována v mnoha variantách co do užití dílců i zdobení.

Základní vrchové dílce jsou nárt, vrchový zadní díl vnější a vnitřní a jazyk; dále dle lokality špička, patička, vrchový límeček, holeň³⁰, zadní pásek a podšívka, která je textilní s usňovými podkroužky a zadním páskem. Ztužovacími součástmi jsou opatek z tříslučiněné hovězí, textilní tužinka a boček ze zbytků vrchového materiálu.

Obuv se vyráběla kolíčkovým způsobem. Spodkové součásti – napínací stélka, klenek, rámek, podešev a podpatek – byly vyrobeny ze spodkové tříslučiněné hovězí.

Zdobení bylo prováděno zoubkováním, perforací dírkami rozličných tvarů a tvořícím různé ornamenty, výšivkou barevnými nitěmi, nejčastěji bílými, žlutými, červenými a zelenými.

[22]

²⁸ Svatby, křtiny apod.

²⁹ Brynel má původ ve slově průnel – vlněná atlasová tkanina.

³⁰ Špička, patička, vrchový límeček a holeň jsou v některých lokalitách zhotovovány z lakové usně.

9 PUNČOCHY

Nedílnou součástí obouvání jsou zajisté punčochy. V Evropě jsou pletené punčochy poměrně novou záležitostí. Pletení se zde totiž rozšířilo až v 16. stol. Jejich předchůdci byly plátěné punčochy šité a onuce. Onuce jsou velmi starou součástí oděvu, původ mají již v pravěku. Byly to vlastně pruhy textilie o rozměrech asi 25x80 cm, které byly ovinuty kolem chodidel a lýtek. Měly chránit nohu před otláčením, odřeninami a chladem. Způsob ovinování byl v jednotlivých oblastech různý. V zimě se užívalo vlněného sukna, vinutého někdy až nad kolena, v létě pak plátna.

Selské punčochy bývaly pletené z vlny nebo příze, pro delší životnost často v kombinaci. Nosily se buď bílé a černé, nebo se barvily hlavně na červenou a modro. U kotníků byly často opatřeny *cvikly* odlišné barvy, např. černé punčochy s červenými *cvikly*. V Trojanovicích se nosily tzv. ubíračky (viz obr. 4b, c), černé punčochy, dlouhé až 130 cm, které se pečlivě skládaly do drobných vrapů a po vrapení sahaly pod kolena. Spodní část pod kotníkem byla z bílé vlny. Na Těšínsku se vrapené punčochy nosily bílé, červené i černé. Nověji se v 19. století k bohatým krojům začaly nosit bílé volněji pletené punčochy, často s krajkovým vzorem nebo plastickými nopky. Podle použitého vzoru se nazývaly např. pupkaté nebo děrované. Volba délky, barvy a vzoru závisela na lokalitě, pohlaví a věku uživatele, a také na společenské příležitosti. [28]

II. PRAKTICKÁ ČÁST

Již tradičně se objevují na přehlídkových molech modely inspirované etnickými prvky. Mnozí naši i světoví návrháři se obracejí pro inspiraci do Afriky, Indie, Číny a jiných exotických zemí. Ve své bakalářské práci jsem se rozhodla čerpat inspiraci také z etniky, ale proč se obracet daleko za hranice, když v našich krajích je tolik zajímavých podnětů. Svým bohatým dekorem mě zaujaly chodské bůtky a valašské papučky střevíčového typu. Zpočátku mé návrhy také překypovaly zdobením, postupně se však zjednodušovaly. Rozhodla jsem se prezentovat dva modely zdobnější a dva střídme.

Tyto modely jsem realizovala ve firmě Albex, ve které současně pracuji. Tato firma sídlí ve Veselí nad Moravou a je dceřinou společností italské firmy UST. UST byla založena v r. 1925. Vyrábí výhradně dámskou obuv. Za 80 let své existence proslula ve světě především kvalitou a komfortností obuvi. Materiály svršků jsou převážně přírodní usně, výjimečně jsou zde používány syntetické materiály na podšívky a zcela ojediněle na vrchové dílce.

Protože mé návrhy budou použity do kolekce jaro–léto 2006, držela jsem se módních trendů. Těmi je pro tuto sezónu inspirace 40. a 50. lety, ženskost, výrazné zakulacení v přední části oproti ustupujícím protaženým úzkým špicím. Z barev je to zejména zlatá a stříbrná a pestrá škála pastelových barev, především tyrkysová. Pro zdobení se často používají umělé kameny, štras či korálky.

1 PRVNÍ A DRUHÝ MODEL

U těchto modelů jsem se inspirovala chodskými bůtkami (viz obr. 5a) a na nich konkrétně zoubkováním (obloučky) a perforací. Vrchovým materiálem prvního modelu je růžové ševro a sytě červená hovězina s lakovou povrchovou úpravou. Tato je perforována a otvory jsou podloženy ševrem zlaté barvy. Tímto ševrem je také paspulována a podšívkována. Kromě perforace je zde zdobným prvkem také mašlička zlaté barvy. (viz obr. 6a)

Druhý model je vyroben z bílé koziny se stříbrným dezénem v kombinaci s kozinou tyrkysové barvy. Dekorativními prvky jsou pásek přes nárt provlečený štrasovou sponkou a štras v nártové části. (viz obr. 6b)

Oba modely mají lodičkový střih.

2 TŘETÍ A ČTVRTÝ MODEL

U třetího a čtvrtého modelu mi byly inspirací dlouhé překlopené jazyky valašských papuček. (viz obr. 5c)

Třetí model je lodičkového střihu. Je vyroben z růžového ševra s fialovou špičkou, patičkou a jazykem. Jazyk je podvlečen pod páskem z koziny se stříbrným dezénem a tento pásek je ke svršku připevněn nýtky. Podšívkovým materiálem je zde ševro stříbrné barvy. (viz obr. 7a)

Čtvrtý model má plnou špici a otevřenou patu. Vrchový nárt a podšívka zadního pásku jsou vyrobeny z bílé koziny se stříbrným dezénem. Ozdobný jazyk, zadní pásek a podšívka nártu jsou z tyrkysové koziny. Kromě jazyku je zdobným prvkem štrasová přezka a ozdoba připevňující jazyk k nártu. (viz obr. 7b)

U všech modelů jsem respektovala módní trendy, aby mohly být použity firmou Albex pro kolekci jaro–léto 2006.

ZÁVĚR

Když jsem si s velkým nadšením vybrala jako téma bakalářské práce folklórní obuv, netušila jsem, jaká toto téma skrývá úskalí.

O krocích bylo sice vydáno nepřeberné množství publikací, ale většina se omezuje pouze na popis a vyobrazení folklórního oděvu. Nekončí-li fotografie někde pod koleny, pak se obuv ztrácí ve vysoké trávě.

Autorů, kteří zařadili do své práce také popis obuvi, je opravdu málo a tento popis bývá velmi stručný, ba spíše nedostatečný. Proto jsem byla odkázána na ochotu etnografů, kteří mi věnovali svůj čas, poskytli mi vzácné informace a také umožnili přístup do depozitářů. Spoustu času jsem strávila v archivech vyhledáváním článků ve sbornících a časopisech. Týden jsem přihlížela mistru Janulíkovi při výrobě holínek.

Přestože jsem vypracování teoretické části věnovala mnoho času a energie, nepovažuji její rozsah za dostačující, proto hodlám na tomto tématu dále pracovat a vzdělávat se, a to mimo jiné v oblasti etnografie, s jejíž pomocí by bylo možno toto téma zpracovat mnohem obsažněji. Také si kladu za cíl své případné poznatky zprostředkovat širší veřejnosti.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. BARAN, L.: Nejstarší formy lidové obuvi v karpatské oblasti Československa, In: Ethnografie Československa, roč. 3/2 (1955), s. 125–161.
2. BARAN, L.: Přežitky staré lidové kultury v Karpatech, In: Dolina Urgatina, Roč. 5 (1951), s. 36–42, 81–85.
3. BARAN, L.: Staré formy lidové dřevěné obuvi v Čechách a na Moravě, In: Český lid, Roč. 42, (1955), č. 6, s. 242–252.
4. BARAN, L.: Staré formy plstěné obuvi v karpatské oblasti Československa, In: Československá ethnografie, roč. 4/2 (1956), s. 179–200.
5. BENEŠ, J.: Poznámky k vývoji lidových krojů na Uherskobrodsku, In: Slovácko, roč. 2 (1959), s. 12–19.
6. CORBETT, J.: Mnohokulturní vlivy na maďarskou lidovou obuv, In: Obuv v historii: Sborník materiálů z III. mezinárodní konference, 25–27 září 2000 (2001), s. 103–106.
7. FLORIÁNOVÁ, O.: Práce z kůže, část 2. Strážnice, Ústav lidové kultury (2002).
8. HABARTOVÁ, R.: Obuvníci v Kunovicích, In: Obuv v historii 2000: sborník materiálů ze III. mezinárodní konference 25.–27. září 2000 (2000), s. 123–133.
9. HABARTOVÁ, R.: Obuvníci v okrese Uherské Hradiště, In: Slovácko, Roč. 39 (1997), s. 25–35.
10. HABARTOVÁ, R.: Ševcovské a obuvnické řemeslo na Hradištsku, In: Obuv v historii 1997: sborník materiálů ze II. mezinárodní konference 29. září–1. října 1997 (1997), s. 52–58.
11. HAVLÍČEK, B.: Výroba, která Valašské klobouky proslavila, In: Valašsko, roč. 5 (1956), s. 84–90.
12. HAVLÍČEK, B.: Z dějin soukenické a papučářské výroby ve Valašských Kloboukách, In: Jubilejní čítanka o Valašskokloboucku (1956), s. 76–84.
13. LANSFELDOVÁ, A.: Jak se oblékal strážnický kroj, In: Lidová tvořivost, roč. I (1958), s. 158.
14. LUDVÍKOVÁ, M.: Moravské a slezské kroje, kvaše z roku 1814, Brno, Moravské zemské muzeum, (2000).
15. MANČAL, J.: Lidový kroj z let šedesátých na Německobrodsku, In: Český Lid, roč. 30 (1930), s. 48–53.
16. MAREK, J.: Krojová obuv ze Záhoří (okres Přerov, kraj Olomouc), In: Obuv v

- historii: Sborník materiálů ze III. mezinárodní konference 25–27. září 2000 (2001), s. 116–117.
17. NÁPLAVOVÁ, M., TARCALOVÁ, L.: Dětský oděv na Uherskohradištsku, In: Slovácko, Roč. 22 (1980), s. 61–71.
18. NÁPLAVOVÁ, M.: Krojová obuv ve sbírkách Slovákého muzea, In: Slovácko: Společenskovoědní sborník pro moravsko–slovenské pomezí, Roč. 32 (1990), s. 105–107.
19. Národopis lidu českoslovanského. Díl 1/1, Moravské Slovensko L. Niederle, – Praha, Národopisné museum českoslovanské (1918), 399 s.
20. PAVLÍK, V.: Obuv a haleny na Hornácku : Na přechodu 19. a 20. století, In: Slovácko: Národopisný sborník pro moravskoslovenské pomezí, Roč. 12–13.
21. POLÁK, A.: Řád řemesla ševcovského v Uher. Hradišti z r. 1618, Příspěvek k dějinám řemesel na Moravě, In: Časopis Matice moravské: , Roč. 30 (1906), s. 44–54.
22. POPELKA, P.: Krojový obuvník Josef Maciček ze Strání, In: Obuv v historii 2000: sborník materiálů ze III. mezinárodní konference 25.–27. září 2000 (2000), s. 107–111.
23. SEDLÁŘOVÁ, V.: Krpce, In: Naše Valašsko: , Roč. 14 (1951), s. 61–64.
24. SEDLÁŘOVÁ, V.: Krpce, Příspěvek k výzkumu nejstarších oděvních součástí u nás, In: Časopis moravského musea zemského: , Roč. 36 (1951), s. 199–209.
25. SEVERIN, K.: Čižmičky moje, čižmár vás spravil, In: Umění a řemesla: , č. 1 (1977), s. 55–57.
26. STAŇKOVÁ, J., BARAN, L.: České a slovenské lidové kroje Ludvík Baran. – 1. vyd. – Praha : Ottovo nakladatelství, (2004), 151 s.
27. STAŇKOVÁ, J.: Poznámky k papučářství v Súčanské Dolině, In: Slovenský národopis, roč. 2 (1951), s. 45–64.
28. STRÁNSKÁ, D.: Lidové kroje v Československu. Díl 1, Čechy, Praha: Národopisná společnost českoslovanská, .b.r. : J. Otto. – 277 s.
29. SUŠILOVÁ, L.: Obživa na Kloboucku, In: Valašsko, roč. 1 (1952), s. 122–123.
30. SVOZIL, J.: Kroj Hanáků–Blatáků, zvláštní otisk z Časopisu Moravského musea zem. Roč. VII. č. 1. Brno, 1907.
31. ŠTASTNÝ, V.: Čižmy z Kyjovska, Podluží a Hornácka, In: Malovaný kraj, roč. 17/4 (1981), s. 21.

32. ŠTÝBROVÁ, M., ŠEVČÍKOVÁ, D.: Vývoj papučářství na Valašskokloboucku, In: Obuv v historii '94: sborník materiálů z I. Mezinárodní konference 19– 21. září 1994 (1994), s. 42–44. 93–95.
- 33.
34. TARCALOVÁ, L.: „Čižmy“ – krojová obuv na Slovácku, In: Obuv v historii '94: sborník materiálů z I. mezinárodní konference 19.–21. září 1994 (1994), s. 42–44.
35. TARCALOVÁ, L.: Krojová obuv – součást lidového oděvu, In: Obuv v historii 2000: sborník materiálů ze III. mezinárodní konference 25.–27. září 2000 (2000), s. 111–115.
36. TARCALOVÁ, L.: Obuv ve sbírkách Slováckého muzea v Uherském Hradišti, In: Obuv v historii '97: sborník materiálů ze II. mezinárodní konference 29. září–1. října 1997 (1997), s. 109–113.
37. TARCALOVÁ, L.: Sociální a stavovské rozdíly v oděvu na Uherskohradištsku, In: Slovácko, roč. 23 (1981), s. 91–95.
38. TARCALOVÁ, L.: Ženský a mužský sváteční oděv na Uherskohradištsku, In: Slovácko, roč. 24 (1982), s. 103–104.
39. TODT, S.: Slovácké čižmy, In: Lidová tvorba: , Roč. 2, č. 12 (1941), s. 3–4.
40. URBACHOVÁ, E.: Krpce – tradiční obuv v hornatých územích východní Moravy, In: Obuv v historii: Sborník materiálů z I. mezinárodní konference 19–21 září 1994.
41. WINTER, Z.: Kulturní obraz českých měst. Díl 1: Život veřejný v 15. a 16. věku. Praha, Matice Česká, 1890.
42. WINTER, Z.: Život církevní v Čechách. Sv. 2: Kulturně–historický obraz z 15. a 16. století. Praha, Česká akademie císaře Františka Josefa, 1896..

SEZNAM PŘÍLOH

- I Textová příloha
- II Obrazová příloha

PŘÍLOHA I – TEXTOVÁ PŘÍLOHA

Karel Pugnar

„Poslední chodský švec“

Snad sám Miloslav Kaše, bývalý okres. škol. inspektor v Domažlicích, dost nevěřil, když takto nadepisoval svůj článek v příloze „Venkova“ z 14. VII. 1940, že nejbližší čas tvrdě ověří závažnost těchto slov. Zemřel Karel Pugnar, poslední chodský švec, již 7. srpna toho roku. Jediná jeho dcera Anežka se vyučila švadlenou a provdala se. Zmizela stará prostinká firma ve ... uličce č. p. 95 v blízkosti hotelu Šumava, kde bronzová pamětní deska svědčí, že tu ... český prezident Osvoboditel T. G. Masaryk r. 1898, v začátcích své politické dráhy životní, odpovídal svému voličstvu, jako poslanec říšské rady vídeňské („posel od ...“).

Karel Pugnar se narodil 3. ledna 1891; zemřel tedy poměrně mladý – v 49 letech života. Umírali záhy i jeho sourozenci – byl asi z šestnácti dětí – a žije dnes (r. 1951) už jen jediná jeho sestra Anežka (provdaná Musilová) v ...

Otec – také Karel jménem – byl rodem Domažličan. Obuvnickému řemeslu se vyučil u mistra Krčmy v ... a pracoval u něho čtrnáct let, až do chvíle kdy starý postoupil živnost synovi. Založil si potom v Domažlicích živnost vlastní a po něm převzal ji syn – náš poslední chodský švec.

Vyučil se řemeslu u otce a s příkladnou svědomitostí zachovával do poslední chvíle původní způsob výroby chodského obutí, ať to byly boty pro muže nebo obyčejné „střejce“, pro ženy, či vysoké šněrovací pro městské, anebo látkové „brynelky“ pro léto, „sametky“

s mašličkami (kličkami) na nártách a nebo dokonce efektní „bůtky“, které tak malebně doplňují slavnostní chodský kroj ženský údolních chodských vesnic. „Vdávací“ (svatební) černé lakové měly na nártách mašličky (kokardičky) čtyřbarevné a byly na patě jen barevným hedvábím zdobené.

Mistr dělal chodskou obuv pro chodský lid, ba i dál do Čech a na Moravu, ano v mírových dobách první republiky šla i do Ameriky a do Anglie. Vzhledem k pečlivým a vkusným upravením získávaly jeho výrobky zasloužený obdiv. Devět bylo vzorů pro parádní bůtky: lupínkový, kolečkový a míchané motivy (kombinace). Z koleček, lupínků, obloučků, srdíčka vznikaly v lakové kůži vkusné ozdoby, doplňované barevným stehem, barevným

dírkovým hedvábím červeným, bílým, zeleným, žlutým a vbitými kroužky a mašličkami z černých stužek na nártch. Pro nevěstu ze sedmi, pro družku s pěti cípky, každý se zářícím kolečkem z červeného sukna na kraji. Původní prosté šněrování zakryla totiž novější doba bohatší pestrou kokardičkou s pentliček.

Skutečná velikost průbojníků:

Srdíčko, oblouček, lupínko, kroužek, obruba z lakové kůže.

Všichni, kdo budou jednou hledat stopy minulosti chodska najdou je jistě v pečlivě chráněných truhlách věrného venkova a v našich museích – městském a Jindřichově. Mistr Pugnar sliboval, že znalosti a zkušenosti své s sebou do hrobu nevezme, ale nebýti jeho věrné ženy – dnes už také ale se zdravím podlomeným – a dcery Anežky, nebylo by (od r. 1940) na nějaké nové objednávky chodského obutí pomyšlení. Obě mistru věrně pomáhaly, někdy i do noci, aby naléhavým přáním zákazníků vyhověli. To zvláště když se střetly chodské svarby v masopustě, nebo když šlo o důležité zakázky do ciziny. Dnes je však konec, neboť byly zrušeny ..., v kterých se nakupovaly potřebné suroviny (laková kůže, samet, červené sukno, dírkové hedvábí, stuhy, kovové postříbřené kroužky aj.) a nikdo ještě tu ztrátu nenahradil. Rodina Pugnarova schovává mustry, opatruje železové průbojníky otcovy, vzory, a dovede věrně v tradici jeho ozdobné svršky chodských bůtek. Stačilo by pak, aby odborník jen spodek přidělal, špičky okoval a na podpatek přibíl nezbytnou podkovku. Jenže ten spodek není tak jednoduchý! Ze „...“ se nejdříve vykrojí „rybička“ od špičky k patě, na tu se dvěma floky přitluče druhá, třetí, pět – šest dalších stále menších, užších. Pak teprve se na nich vyklepá kůže podrážky do kolíčky, aby pěkně lehla.

Podpatky musí být dobře vykrojené asi 4 cm vysoké.

Dcera Pugnarova Anežka se sice vyučila švadlenou, ale často v nepřítomnosti otcově jeho rozdělanou práci zkoušela, zprvu se strachem, později s radostí, když on její pomoc nerozeznal, ani věřit nechtěl.

V roce 1935 platilo městské museum v Domažlicích za bůtky do interiéru „Chod. svarba“ mistru Pugnarovi 110 Kč, dnes by ani 2500 Kč na to nestačilo, jak suroviny podražily.

Spolek „Chodský národopis“, který z vůle České národní rady na záchranu a pro rozvoj krajového svérázu po smrti Pugnarově na chodsku vznikl, byl r. 1950 rozpuštěn a péči o kroj přejaly národní podniky „Chodovia“ a „Tap“. Budoucnost sama vydá svědectví, co zůstane života schopno a co je odsouzeno k zániku a najde místa jen v museích.

Chtěl bych alespoň zaznamenat postup výroby těch ozdobných bůtek, jak mi to mistrova dcera Anežka Pugnarová vysvětlila a matka ji doplňovala. Nejdříve se vykrojí lakýrka (laková černá kůže), v jiné by postříbřené kroužky černaly. Zvlášť nárt, zvlášť zadek.

Nárt se řídí šířkou chodidla přes prsty, tedy dle míry brané ševcovským centimetrem. Zjišťována i délka a „rys“ přes kotníky. Tu pak posloužily výrobci mustry z tuhého papíru a vhodné kopyto, upravené ještě „alcami“ (přídavky z kůže v souladu se zjištěnými rozměry nohy).

Obě části lakýrky se později – po ukončení všech okrasných prací – sešívají na „klomě“, na jakémsi dřevěném skřipci (svěráku) s čelistmi, a to k sobě „poruby“, aby se šev na obuvi takřka ztrácel.

Na lakýrkách se vytlouká vzor „...“, tj. železnými průbojníky (dříve naznačenými) a to tak, že se lakýrka přeloží, aby byly ozdoby souměrné k ose. Zkušenému oku a dovedné ruce postačilo pouhé znamení tužkou pro rozmístění kroužků, koleček, lupínků a příslušný vzor. Ostatní ozdoby na nártu a patě se vykrájely přímo knajpem.

Pod hotové části se přilepí ševcovským popem opatrně (pouhým tůukáním) pásky červeného sukna (ze šetrnosti): nárt se srdíčkem v předu a části k patě s kouskem sukna na nejzazší ozdobu paty k podložení. Od pásků sukna se lepí pásek sametu asi o dvě čísla míry nad vroubkovanou lakýrku, aby se jím po dokončení dílu okraj střevice zalemoval.

Jednotlivé části sukýnkem a sametem podlepené si dává dělník postupně na své sedátko, aby je svým tělem zatížil. Prázdná místa pod lakýrkou, kam ani sukno ani samet nedosáhly, vyplní se tenkým domácím plátýnkem, aby se celá plocha zarovнала.

Přes všecko dospod na začišťení se nalepí dobré domácí plátno a nechá dobře, pomalu zaschnout na kamnách po topení, jinak by se práce nedařila. Pak je teprve možno dírkovým hedvábím na ševcovském stroji ozdobný steh.

Místa zbylá mezi kroužky, kolečky a lupínky se zvláštními kleštičkami pro dírkování propíchají a osadí menšími postříbřenými kroužky. (Na kameni ... se rozklepávají.)

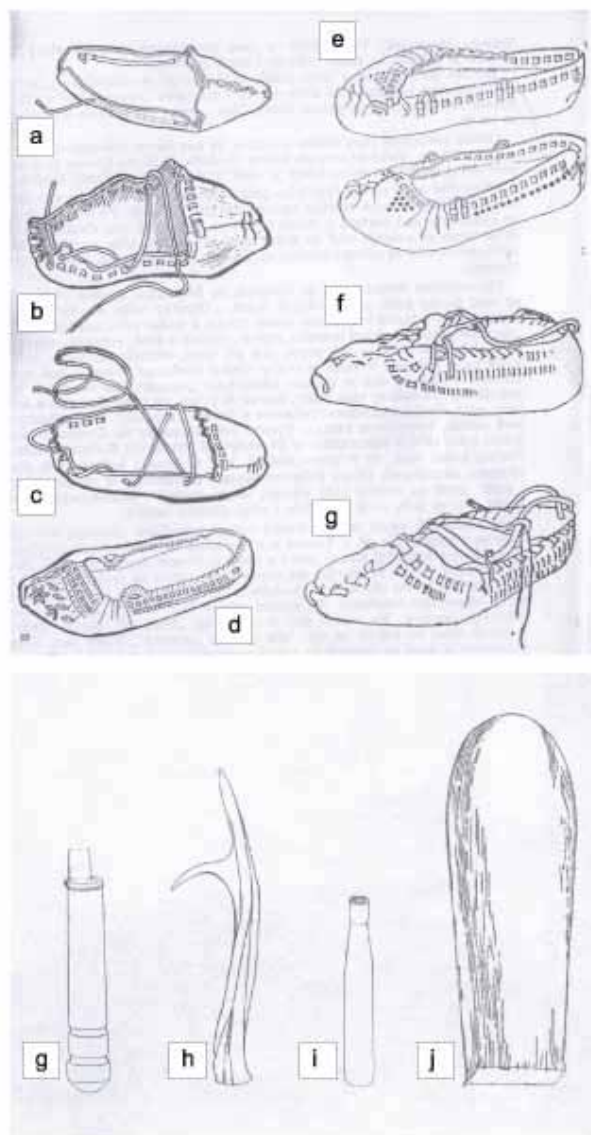
Nakonec se všecko podlepí žlutou tenkou skopovicí, která tvoří vnitřek obuvi a proniká vbitými kroužky (jako jejich dno) a brání, aby vnitřek obuvi nebyl znečištěn prachem.

Pak se teprve části spojí, sešijí na zmíněné klomně. Při dalších pracích se hotové dílo chrání hadříkem. Odborný dělník si prý už poradí sám, jak dokončiti ostatek – připevnit spodek, olemovati okraje kůží ... O výrobě nártu a kokardičky byla již zmínka dříve.

Zapsal r. 1951 Ant. Odvoda

Obr. 1

- a) Mužské střevíce (Chodsko)
- b) Ženské střevíce z Postřekova (Chodsko)
- c) Kožené ženské pantofle (Hořicko)
- d) Svatbní střevíček (Mladoboleslavsko)
- e) Polodřeváky (Chodsko)
- f) Jihočeské dřeváky
- g) Mužské hnědé usňové šmovačky z pol. 19 stol. (Hlincek)
- h) Vysoká černá mužská obuv holeňová s kolenem (Plzeňsko)

Obr. 2

- a) Slovenský krpec
- b) Mužský krpec (Těšínské Slezsko)
- c) Ženský krpec (Těšínské Slezsko - Hřčava)
- d) Ženské sváteční krpce (Severní Orava)
- e) Ženské krpce (Valašsko - Velké Karlovice)
- f, g) Krpec (moravské Kopanice - Starý Hrozánkov)
- h, i, j, k) Nástroje k zhotovení krpce - nůž, rožek, razidlo, kopyto

Obr. 3

- a) Formy na boty valchprét, desky, varhánky
- b) Mužská obuv s tvrdou holení (Slovácko)
- c) Ženská botka (Slovácko)
- d, e) Ženské vrapené holínky (Podluží)
- f, g) Ženské vrapené naběračky (Slovácko - Dolní němčl)

Obr. 4

- a) Střih kopyc
- b, c) Ženské punčochy *ubíračky* (Trojanovice)
- d) Mužské kopyco (Starý Hrozánkov)
- e) Ženský plstěný papuč (moravské Kopanice)
- f) Pletená vzorovaná punčocha (moravské Kopanice)
- g) Ženské papučky střežicového typu (Valašsko, Kopanice)
- h) Ženský papuček z Lužné (Vsetín)
- i) Ženské kopýtko pletené (Velké Karlovice)

Obr. 5

- a) Bůtky (Chodsko)
- b) Ženské střevíčky (Záhoří)
- c) Ženský papuček (Valašsko)

Obr. 6
a) model 1
b) model 2

Obr. 7

a) model 3
b) model 4